

**МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ДЕРЖАВНИЙ АГРОЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

ШМИГЕЛЬ Ольга Євстахіївна

УДК 338.43:658

**ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ
ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ ХІМІЗАЦІЇ
У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
ПІДПРИЄМСТВАХ**

**08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)**

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

Житомир – 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Тернопільському національному економічному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Стельмащук Антон Михайлович,
Хмельницький економічний університет,
завідувач кафедри обліку і аудиту

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Калінчик Микола Володимирович,
Інститут землеробства УААН,
зав. відділом економіки

кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
Толкач Микола Іванович,
Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки» УААН,
провідний науковий співробітник

Захист дисертації відбудеться 20 березня 2008 р. о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.083.02 Державного вищого навчального закладу «Державний агроекологічний університеті» за адресою: 10008, м. Житомир, Старий бульвар, 7, ауд. 55.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Державного вищого навчального закладу «Державний агроекологічний університеті» Міністерства аграрної політики України за адресою: 10008, м. Житомир, Старий бульвар, 7.

Автореферат розісланий 17 вересня 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук, доцент

В.П. Якобчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Хімізація сільського господарства є одним із важливих напрямів науково-технічного прогресу, інтенсифікації сільського господарства, гарантованого та ефективного виробництва продукції, формування продовольчої безпеки країни. За допомогою засобів хімізації в рослинництві, кормовиробництві, використанні хімічних кормових добавок у годівлі сільськогосподарських тварин вирішується проблема підвищення родючості ґрунту, досягається максимальне використання продуктивного потенціалу галузей рослинництва, тваринництва, птахівництва.

В Україні в останні роки використання хімічних засобів у сільському господарстві не відповідає вимогам агрономічної і зоотехнічної науки: не удобрюється за науковими рекомендаціями площа під сільськогосподарськими культурами, не забезпечується збалансованість раціонів годівлі тварин за необхідними поживними речовинами, що не дає змоги повністю використовувати потенціальні виробничі можливості сільськогосподарських підприємств і забезпечувати необхідну конкурентоспроможність їх продукції.

Стратегія розвитку галузей сільського господарства в ринкових умовах передбачає використання нових підходів до вибору технологічних заходів щодо застосування раціональної системи удобрення землі, годівлі худоби, оцінки різних препаратів захисту рослин і тварин від хвороб та шкідників, вирішення проблеми регулювання міжгалузевих відносин, удосконалення внутрішнього ринку хімічних засобів з охопленням промислового їх виробництва, транспортування і торгівлі, визначення перспективних напрямів їх використання для досягнення максимальної продуктивності та прибутковості сільськогосподарського виробництва.

Вагомий внесок у вирішення проблеми економічної ефективності застосування засобів хімізації в сільському господарстві внесли Н.І. Баранов, Ю.М. Гусарова, Е.К. Ейсерт, М.В. Калінчик, О.А. Корчинська, С.Г. Криштаб, В.Ф. Ладонін, А.С. Мерзлікін, П.О. Мосіюк, В.П. Прошляков, А.В. Постніков, В.С. Полоус, А.М. Стельмащук, М.І. Толкач, І.А. Хомчак, І.І. Червен та ін. Однак ряд питань, пов'язаних з використанням засобів хімізації вітчизняними сільськогосподарськими підприємствами в умовах ринкових відносин, ще залишається невирішеними і потребують подальших наукових досліджень.

Необхідність вирішення організаційно-економічних проблем розвитку хімізації, поліпшення асортименту, якості і методів застосування хімічних засобів у сільськогосподарських підприємствах, їх вплив на підвищення рівня економічної ефективності виробництва, а також недостатньо опрацьовані питання ринкової адаптації агрохімічного обслуговування зумовили необхідність проведення цього дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана згідно з планом науково-дослідних робіт Тернопільського національного економічного університету за темою: „Розробка організаційно-технологічних та фінансово-економічних засад раціонального розвитку та ефективного функціонування підприємницьких структур АПК в умовах становлення ринкових відносин” (державний реєстраційний номер 0101U002360). Автором самостійно розроблено підрозділ „Економічна ефективність використання засобів хімізації у сільськогосподарських підприємствах”.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка теоретичних і методичних положень, наукових та практичних рекомендацій щодо підвищення економічної ефективності використання засобів хімізації у сільськогосподарських підприємствах.

Мета дисертації обумовила необхідність постановки й вирішення таких завдань:

- визначити напрями ефективного застосування засобів хімізації у сільськогосподарських підприємствах з врахуванням особливостей взаємозв'язку між процесами їх виробництва і використання;
- розробити організаційно-економічні засади формування і механізм функціонування інтегрованої структури, що поєднує діяльність сільськогосподарських товаровиробників, підприємств системи “Сільгоспхімії” та „Зооветпостач”, відповідних комерційних структур, для здійснення обслуговуючої, торговельної, інформаційної та консультативної функцій;
- удосконалити методику оцінки економічної ефективності застосування засобів хімізації сільськогосподарських підприємств;
- удосконалити методику прогнозування потреби сільськогосподарських підприємств в засобах хімізації на близьку і віддалену перспективу;
- поглибити сутність поняття „ефективність хімізації в сільськогосподарських підприємствах”;
- обґрунтувати пропозиції щодо регулювання ринку хімічних засобів.

Об'єктом дослідження є процес забезпечення наукового обґрунтованого та ефективного використання засобів хімізації в сільськогосподарських підприємствах.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні і прикладні аспекти системи хімізації та ефективність її функціонування в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області.

Методи дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання, наукові розробки вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем хімізації сільськогосподарських підприємств, законодавчі та нормативно-правові акти України.

У процесі дослідження використовувалось широкий набір спеціальних методів економічних досліджень, серед яких: *абстрактно-логічний* (при

узагальненні теоретико-методичних засад хімізації сільськогосподарських підприємств, визначення суті її ефективності); *монографічний* (при дослідженні ретроспективи розвитку агрохімічного сервісу, його спеціалізації, досягнень науки, передового досвіду); *статистико-економічний* (при дослідженні показників розвитку сільськогосподарських підприємств, визначенні кількісних параметрів рівня застосування ними засобів хімізації); *нормативний метод* – при визначенні порівняльної ефективності використання засобів хімізації у сільськогосподарських підприємствах; *розрахунково-конструктивний метод* – при прогнозуванні використання засобів хімізації в сільському господарстві на перспективу.

Інформаційною базою дослідження слугували офіційні дані Державного комітету статистики України, публікації науково-дослідних установ про результати агротехнічних і зоотехнічних експериментів, матеріали Міністерства аграрної політики України і Міністерства промислової політики України, річні звіти районних і обласних об'єднань з агрохімічного обслуговування сільськогосподарських підприємств Тернопільської та інших областей. При написанні дисертації використано Постанови Кабінету Міністрів України з питань постачання засобів хімізації сільському господарству і нормативні документи щодо діяльності підприємств сфери агрохімічного обслуговування, рекомендації з питань визначення економічної ефективності застосування хімічних засобів у рослинництві, кормовиробництві, тваринництві і птахівництві, інші довідкові та інформаційні видання, літературні джерела.

Наукова новизна одержаних результатів. Основні положення, висновки та пропозиції, викладені у роботі і яким притаманна наукова новизна, полягають у наступному:

вперше:

- для умов ринкової економіки обґрунтовано комплексний підхід до забезпечення ефективного застосування засобів хімізації в сільгосппідприємствах на основі врахування взаємозв'язку між процесами виробництва та використання хімічних засобів, формування посередницьких агрозоохімічних структур з встановленням для них відповідальності за кінцеві результати сільськогосподарського виробництва, надання агрохімічних послуг з визначенням хімічного складу ґрунтів і кормів, розробкою науково обґрунтованої системи застосування хімічних засобів, здійсненням агрохімічного моніторингу;

удосконалено:

- методичний підхід до оцінки економічної ефективності хімізації, особливістю якого є порівняння з кращими варіантами використання засобів хімізації за показниками рівня окупності капітальних і поточних витрат через відношення кінцевого ефекту до використаних виробничих ресурсів, критерієм якого є максимізація прибутку;

- організаційно-економічні засади управління процесом хімізації сільського господарства, які на відміну від існуючого порядку передбачають створення інтегрованого регіонального агрохімічного об'єднання, учасниками якого є сільськогосподарські підприємства, спеціалізовані підприємства з агрохімічного обслуговування, постачальницькі структури, що дозволить комплексно вирішувати завдання з надання послуг, матеріально-технічного постачання, інформаційно-консультативного та фінансового забезпечення;

одержали подальший розвиток:

- інтерпретація сутності поняття „ефективність хімізації в сільськогосподарських підприємствах”, що базується на результативності застосування хімічних засобів у рослинництві, кормовиробництві та тваринництві і враховує підвищення рівня урожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин, запобігання втрат господарської вигоди, співставлення вартісних показників отриманого результату (ефекту) і витрат, зумовлених використанням хімічних препаратів;
- пропозиції щодо регулювання ринку хімічних засобів у напрямі формування конкурентного середовища за рахунок збільшення кількості спеціалізованих обслуговуючих кооперативів та посилення їх прямих зв'язків з виробниками препаратів, що зменшить кількість та вплив спекулятивних посередницьких структур.

Практичне значення одержаних результатів. Пропозиції та рекомендації, що містяться в дисертаційній роботі, спрямовано на вирішення економічних проблем підвищення ефективності використання хімічних і біологічних засобів на основі здешевлення їх виробництва, забезпечення екологічно безпечного використання в рослинницьких, тваринницьких галузях та птахівництві і поліпшення постачання ефективних препаратів різним агроформуванням.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження та їх впровадження щодо використання хімічних засобів у сільськогосподарських формуваннях району, зокрема шляхом збагачення комбікормів препаратами, хімічної обробки кормів перед згодовуванням, консервування швидкопсувних їх видів та удобрення кормових культур підтверджується довідкою управління агропромислового розвитку Чортківської районної державної адміністрації (довідка № 66/1 від 08 лютого 2007 р.).

Результати наукових досліджень щодо поліпшення використання продуктивного потенціалу птиці за допомогою застосування хімічних засобів у кормовиробництві та годівлі птиці використано у практичній діяльності ВАТ „Птахофабрика Тернопільська” (довідка № 74 від 10 лютого 2007 р.).

Пропозиції щодо маркетингової концепції розвитку ринку засобів хімізації використовуються в сільськогосподарських підприємствах

Тернопільської області Головного управління агропромислового розвитку Тернопільської облдержадміністрації (довідка №10-4/25-150 від 29 травня 2007 р.).

Результати дисертаційного дослідження використовуються у навчальному процесі при викладанні дисципліни “Економіка підприємств” Чортківського інституту підприємництва і бізнесу Тернопільського національного економічного університету (довідка № 137 від 02 квітня 2007 р.).

Особистий внесок здобувача. Наукові результати, викладені у дисертаційній роботі, отримано автором особисто. Проведено комплексне дослідження проблеми ефективного використання засобів хімізації в сільському господарстві і обґрунтовано напрями підвищення ефективності їх промислового виробництва та удосконалення системи організації постачання препаратів агроформуванням. Розроблено принципові схеми модельних розрахунків щодо застосування основних хімічних препаратів, запропоновано методичні підходи для оцінки їх економічної ефективності, обґрунтовано прогноз необхідного забезпечення засобами хімізації перспективного розвитку провідних тваринницьких галузей і птахівництва та визначено обсяги попереджуваних цими засобами втрат.

Апробація результатів дослідження. Основні результати та висновки дисертаційного дослідження обговорено та схвалено на Всеукраїнській науково-практичній конференції „Сучасний стан та перспективи розвитку обліку, контролю та аналізу в Україні” (Чортків, 2001 р.), науково-практичній конференції „Україна в умовах ринкової трансформації економіки і сучасних форм господарювання” (Чортків, 2002 р.), науково-практичній конференції „Соціально-економічний розвиток України в історичному аспекті” (Чортків, 2003 р.); науково-практичній конференції „Сучасні проблеми соціально-економічного розвитку економіки України: досягнення та перспективи” (Чортків, 2004 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції „Розвиток дорадництва в аграрній сфері економіки” (Тернопіль, 2004 р.), науково-практичній конференції „Підвищення ефективності агропромислового виробництва в умовах різних форм господарювання” (Тернопіль, 2004 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теоретико-методологічні та практичні аспекти розвитку економіки України» (Чортків, 2006 р.).

Публікації. З проблем, що досліджуються в дисертаційній роботі, опубліковано 9 наукових праць загальним обсягом 7,08 д. а., у тому числі 5 одноосібних статей у фахових наукових виданнях обсягом 3,37 д. а.

Обсяг та структура дисертаційної роботи. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел (186 найменувань), містить 26 таблиць, 9 рисунків і 20 додатків. Основний зміст роботи викладено на 162 сторінках комп'ютерного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі “Теоретичні основи ефективності використання засобів хімізації у сільськогосподарських підприємствах” хімізація розглядається як один із пріоритетних напрямів розвитку сільського господарства на основі інтенсифікації виробництва. Розкрита сутність і методологічні аспекти дослідження економічної ефективності хімізації як засобу дій, що забезпечує в результаті здійснюваних зусиль і витрат ресурсів одержання максимального результату.

Ретроспективний аналіз розвитку хімізації галузей сільського господарства в історичному плані показує, що наукові основи цього процесу визначалися під впливом наукових досягнень і зумовлені необхідністю переведення виробництва на шлях інтенсифікації з метою повнішого задоволення зростаючих потреб країни у сировині та продуктах харчування, гарантування її продовольчої безпеки.

Виявлено, що застосування засобів хімізації в сільському господарстві було започатковано у ХІХ ст. Для цього періоду характерним є обмежений їх асортимент. Нині хімізація в сільськогосподарських підприємствах розвивається в напрямі створення нових і вдосконалення існуючих видів мінеральних добрив, засобів захисту рослин і тварин від хвороб і шкідників (інсектицидів і фунгіцидів), рослин від бур’янів (гербіцидів), стимуляторів росту і розвитку рослин і тварин, а також раціональних доз їх внесення під сільськогосподарські культури і створення агротехнічних способів їх застосування (рис. 1).

Проблема хімізації набуває особливої гостроти у зв’язку з вступом України до СОТ, в якій сільськогосподарська продукція кожної країни оцінюватиметься з врахуванням вимог міжнародних стандартів якості і безпеки харчування. Якщо продукція галузей не відповідатиме цим стандартам, вона буде неконкурентоспроможною. Єдиним виходом з цього становища є застосування екологічно безпечних і економічно ефективних засобів хімізації з дотриманням наукових рекомендацій.

Наука орієнтує практичну діяльність технологів на розробку раціональних систем внесення мінеральних добрив, складання повноцінних раціонів для годівлі тварин з використанням повноцінних кормових добавок, оскільки лише при такому підході можна забезпечити інтенсивне виробництво сільськогосподарської продукції, високу її якість і збалансоване харчування населення.

Світова практика свідчить, що зростання виробництва рослинницької продукції забезпечується інтенсифікацією землеробства, яка ґрунтується на комплексному застосуванні засобів хімізації – агрохімікатів і пестицидів. Частка добрив у формуванні врожаю становить: у країнах Європи – 45-50%, у США – 40-45, в Україні – 30-40%.



Рис. 1. Схема комплексної взаємодії об'єктивних факторів розширення напрямів застосування засобів хімізації сільськогосподарськими підприємствами

Підтверджено, що родючість сільськогосподарських угідь і стабілізація сільського господарства значною мірою залежать від засобів хімізації. Основна частка продукції землеробства у країнах Західної Європи формується завдяки штучно створеній родючості. За даними вітчизняних і зарубіжних учених в середньому 1 т мінеральних добрив, у перерахунку на діючу речовину, забезпечує такі прирости урожаю з 1 га: зерна – 4,5 ц, цукрових буряків – 35-40, картоплі – 25-30, насіння соняшнику – 1,5-2 ц.

Теоретичне узагальнення і систематизація цих літературних джерел з проблеми хімізації сільського господарства засвідчує виключну важливість розвитку підприємств сервісного забезпечення та обслуговування й для нашої країни. Система агрохімічного сервісу в Україні включає спеціалізовані підприємства, установи і організації всіх форм власності і господарювання, які з метою координації своєї діяльності, захисту спільних інтересів утворюють відповідні об'єднання. Його основні завдання полягають у наданні сільськогосподарським товаровиробникам виробничих послуг у сфері хімізації сільськогосподарського виробництва, зокрема, вивчення стану ґрунтів, агрохімічного моніторингу, паспортизації земель,

визначенні хімічного складу кормів і ефективності застосування засобів хімізації (хімічних меліорантів, добрив, пестицидів і біологічно активних речовин), розробці системи і планів застосування добрив, рекомендацій з використання засобів хімізації, створенні матеріально-технічної бази хімізації.

Існуючі методичні підходи щодо економічної оцінки застосування різних препаратів для хімізації галузей сільськогосподарських підприємств не відзначаються системністю та ґрунтовністю. Найбільшим їх недоліком є неповне врахування додаткових витрат, зумовлених використанням препаратів, що викривляє їх дійсний вартісний ефект та ряд відносних показників, розрахованих на його основі.

У другому розділі **“Сучасний стан розвитку і рівень ефективності хімізації у сільськогосподарських підприємствах”** проведено аналіз стану виробництва засобів хімізації в Україні і рівень забезпечення ними сільськогосподарських підприємств, розглянуто організаційно-економічні особливості формування і функціонування ринку засобів хімізації, визначено економічну ефективність використання засобів хімізації у сільськогосподарських підприємствах за ринкових умов.

Динаміка взаємовідносин між підприємствами хімічної промисловості й аграрного виробництва України свідчить, що у 1995-2006 рр. виробництво мінеральних добрив зменшилося з 5,1 до 2,5 млн. т поживних речовин, тобто скоротилося у 2 рази. Обсяги внесення поживних речовин мінеральних добрив під сільськогосподарські культури зменшилися у 1990-2006 рр. в 4,9 рази, а в розрахунку на 1 га посівної площі – з 141 до 29 кг та на 1 га удобреної – з 155 до 66 кг.

По Тернопільській області існуючий показник внесення мінеральних добрив до рівня 1990 р. складає тільки 44,8%. Якщо 16 років тому вносили на гектар 212 кг діючої речовини, то зараз всього 95 або в 2,2 рази менше (табл. 1). Найбільше зниження зафіксоване у Козівському, Кременецькому, Шумському районах. Тут вносять мінеральних добрив до рівня 1990 р. тільки 8,5-9,3% або по 17-23 кг/га, у 10,7-11,7 рази менше рівня 1990 р. Одночасно у Чортківському та Ланівецькому районах показники внесення мінеральних добрив складають 50 -83 кг/га.

Особливо критичний стан відмічено з хімічною меліорацією ґрунтів. Аналіз показує, що у сільському господарстві Тернопільської області у 1986-1990 рр. вапнувалось в середньому щорічно по 106 тис.га, а у 2003-2006 рр. – лише 1,7 тис.га. У Борщівському, Заліщицькому, Ланівецькому, Монастириському районах за три останні роки не провапновано жодного гектара земель. Зрозуміло, що таке ставлення до родючості не могло не позначитись на якості угідь. У Тернопільській області, яка здавна асоціюється з родючими ґрунтами, 59 % земель низької якості, 38 – середньої і тільки 3 % – підвищеної.

Таблиця 1

Внесення в ґрунт мінеральних добрив у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області (на 1 га посівної площі)

Вид добрива	Рік						2006 р. у % до 1990 р.
	1990	2000	2003	2004	2005	2006	
Мінеральні добрива, кг	212	20	40	59	66	95	44,8
у т. ч.: азотні	89	14	27	37	41	57	64,0
фосфорні	70	3	7	11	13	20	28,6
калійні	54	3	6	11	12	18	33,3
<i>Внесено під посів, кг</i>							
зернових культур	144	15	30	50	52	66	45,8
кукурудзи на зерно	375	40	68	75	88	116	30,9
технічних культур	507	63	120	131	163	197	38,8
овочів і баштанних культур	153	24	105	228	66	236	154,2
картоплі	275	65	348	367	300	312	113,5
кормових культур	174	9	13	17	20	32	18,4

Дослідженнями встановлено, що деформація процесу хімізації в галузях рослинництва негативно позначилася на стані кормозабезпечення і відповідно до показників розвитку тваринництва, знизивши рівень його інтенсивності. Аналіз даних показує, що обсяг витрат усіх видів кормів на годівлю тварин зменшився у 2006 р. проти рівня 1990 р. у 2,8 раза, в т. ч. концентрованих – 2,9 раза. Таке зниження витрат кормів пов'язане здебільшого із скороченням загального поголів'я тварин. Однак відмічено також деяке зменшення витрат кормів у розрахунку на одну умовну голову великої рогатої худоби.

Водночас знизилася якість кормів. Значно скоротилися обсяги продажу засобів хімізації, призначених для консервування, збагачення і балансування кормів. У 1990-2003 рр. виробництво сечовини (карбаміду) скоротилося в 2,5 раза, сульфату амонію – в 6,4, амінокислот – у 7,5, білка кормового – в 64,4, преміксів – у 52,1 раза.

Випуск монокальційфосфату, знефторених фосфатів, діамонійфосфату, преципітату та деяких інших препаратів в Україні припинено зовсім. Істотно зменшено випуск вітамінів, консервантів кормів, ферментних препаратів та ветеринарних антибіотиків. Недостатній розвиток хімізації сільського господарства, зокрема галузей тваринництва негативно позначився на продуктивності тварин, виходу приплоду та збереження поголів'я у сільськогосподарських підприємствах України і Тернопільської області зокрема.

Зменшення обсягів використання засобів хімізації в аграрному секторі та, як наслідок, – виробництва продукції, значною мірою зумовлено викривленням в ціноутворенні та відсутністю досконалої державної цінової

політики. Безсумнівно, однією з провідних ланок зростання ефективності аграрного виробництва є стан економічних відносин між хімічною промисловістю та сільським господарством. З цих міркувань особливо ретельного аналізу заслуговує рівень відповідності цінових зрушень на продукцію хімічної промисловості та сільського господарства.

З розвитком ринкових відносин у ціноутворенні на хімічну і сільськогосподарську продукцію відбулися негативні трансформації (табл. 2). Тим часом зарубіжний досвід свідчить, що оптимум цінового співвідношення забезпечується лише при збалансованому русі цін реалізації та придбання.

Таблиця 2

Динаміка розрахункової еквівалентності обміну між окремими видами продукції хімічної промисловості і скотарства

Рік	Кількість продукції скотарства, рівноцінної одиниці продукції хімічної промисловості, т		
	поживні речовини мінеральних добрив (NPK)	сечовина (карбамід) в фізичній масі	вуглеамонійні солі (ВАС) в фізичній масі
<i>Молоко:</i>			
1990 р.	0,480	0,235	0,106
1995 р.	2,653	1,514	1,362
2000 р.	2,525	1,028	0,530
2004 р.	2,430	0,979	0,546
2005 р.	2,275	1,197	0,504
2006 р.	2,205	1,185	0,516
2006 р. до 1990 р., рази	4,59	5,04	4,86
<i>Жива маса великої рогатої худоби:</i>			
1990 р.	0,073	0,036	0,016
1995 р.	0,652	0,372	0,335
2000 р.	0,634	0,258	0,133
2004 р.	0,633	0,255	0,142
2005 р.	0,436	0,229	0,097
2006 р.	0,459	0,232	0,098
2006 р. до 1990 р., рази	6,28	6,44	6,12

Аналіз процесу створення конкурентного середовища в сфері хімізації сільського господарства показує, що на цьому етапі пріоритет у сфері агрохімічного обслуговування належить службі хімізації, оскільки вона має потужну матеріально-технічну базу (склади, механізовані загони, транспортні засоби та інші допоміжні підрозділи) і діє посезонно.

У процесі розвитку різних форм сервісного обслуговування важливу роль відіграють дилери-посередники між постачальниками засобів хімізації та їх споживачами, спеціалізуючись на забезпеченні хімічними і

ветеринарними препаратами власників селянських господарств, фермерів, орендарів та на виконанні інших робіт. Таку ж діяльність можуть активізувати сільські обслуговуючі кооперативи, які, будучи неприбутковими організаціями і надаючи послуги за собівартістю, сприятимуть значному здешевленню і вартості хімічних засобів, і робіт з їх застосування.

У третьому розділі “Організаційно-економічний механізм підвищення економічної ефективності застосування засобів хімізації у сільському господарстві” обґрунтовано питання оптимізації використання засобів хімізації у сільськогосподарських підприємствах, розвитку кооперативних відносин в системі агрохімічного обслуговування, визначена маркетингова концепція розвитку ринку засобів хімізації для сільськогосподарських підприємств.

Одним з перспективних заходів із здешевлення засобів хімізації є активізація діяльності сільських постачальницько-збутових та обслуговуючих кооперативів. Ефективність такого підходу підтверджується і початковим досвідом України, де завдяки діяльності спеціалізованих кооперативів вартість агрохімсервісних послуг знижується на 40%.

Удосконалення економічних та виробничих відносин в сфері агрозоохімічного обслуговування необхідно починати зі зміни форм постачання та обслуговування споживачів. Встановлено, що на агрохімічному ринку в цілому велика кількість комерційних структур, представництв іноземних компаній-виробників, що експлуатують складське та прирельсове господарство підприємств системи “Сільгоспхімія”. Насамперед, слід усунути зайвих посередників – структури, що паразитують на матеріальній базі агрохімічної служби і мають зиск з високих цін на засоби хімізації та послуги з їх доставки, зберігання та внесення.

Успішний розвиток ринку засобів хімізації пов’язаний насамперед з налагодженням чітко організованої системи їх реалізації. Концепція його формування полягає у створенні належних умов для комплексного агрохімічного обслуговування сільськогосподарських підприємств різних форм власності та господарювання.

Високоєфективне сільськогосподарське виробництво можливе лише за умови якомога повнішого врахування специфічних особливостей його ведення, щонайменше на регіональному рівні. Виходячи з цього, система агрозоохімічного обслуговування певного регіону мусить бути “регіональною”, тобто функціонально зорієнтованою на її особливості щодо агрозоохімічного обслуговування.

З метою подальшого реформування системи спеціалізованого агрозоохімічного сервісу нами запропоновано створити мережу регіональних агрозоохімічних центрів з підвищення родючості ґрунту та продуктивності тварин, яка охоплювала б усю адміністративну область. Об’єктивною передумовою її створення є дотримання екологічно безпечного застосування

засобів хімізації, запобігання розповсюдженню підробок, фальсифікованих препаратів, а також забезпечення комплексного використання земельних ресурсів на основі науково-технічного та інноваційного підходів. Саме регіональні агрозоохімічні центри повинні стати основною виробничою одиницею, яка забезпечить весь обсяг робіт, пов'язаний з агрозоохімічним обслуговуванням сільськогосподарських товаровиробників.

Регіональні агрохімічні центри слід створювати на базі районних агрохімічних формувань. Їх основною перевагою стане двояка роль сільськогосподарських товаровиробників, які одночасно будуть і учасниками товариства, і споживачами його послуг (рис. 2).

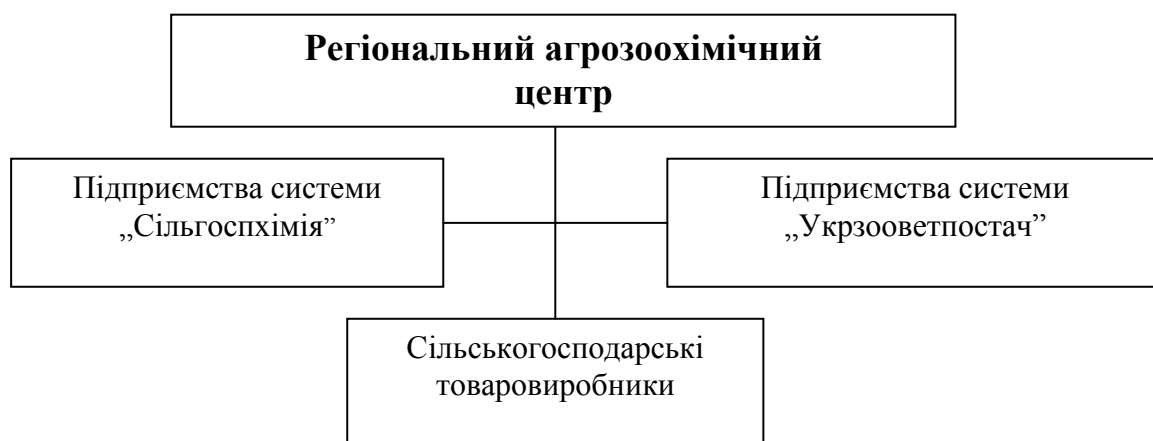


Рис. 2. Структура ТОВ „Регіональний агрозоохімічний центр”

При визначенні попиту на послуги з агрохімічного та зооветеринарного обслуговування слід враховувати реальні можливості сільськогосподарських товаровиробників, яким часто для виконання агрохімічних та зооветеринарних робіт не вистачає спеціалізованих технічних засобів.

Обґрунтовано пропозиції із розширення переліку та форм надання послуг з урахуванням конкретної ситуації по кожному споживачу, виходячи із яких регіональні агрохімічні та зооветпостачальницькі центри повинні пропонувати не просто препарати для удобрення та захисту сільськогосподарських культур, збагачення раціонів годівлі кормовими добавками і забезпечення ветпрепаратами для боротьби з хворобами тварин, а розраховувати кошторис на комплекс агрохімічних та ветеринарних робіт. Вони повинні також розробляти документацію для кожного конкретного поля, ферми, виходячи з науково обґрунтованих норм використання засобів хімізації, враховуючи вміст поживних речовин в ґрунті і в кормах, показники урожайності культур на конкретному полі протягом ротації сівозміни, потребу тварин в кормових елементах.

Пріоритетними повинні бути не обсяги внесених добрив чи використаних кормових добавок та їх реалізація, а отримання зафіксованих в

договорах між агрохімічним, зооветеринарним центром та споживачами рівнів врожайності кормових культур і продуктивності сільськогосподарських тварин. Основними економічними показниками при цьому повинні стати прибуток в розрахунку на одиницю площі, на голову тварин та рентабельність впроваджуваної технології.

Ключовим елементом ринкової адаптації агрохімічного сервісу аграрних підприємств є його маркетингова орієнтація. Важливими складовими маркетингових досліджень є аналіз витрат на виконання послуг їх агрохімічного і зооветеринарного обслуговування та обґрунтування рівня цін. При цьому необхідно намагатися усунути причини перевищення витрат в обслуговуючих підприємствах над витратами із виконання аналогічних робіт силами сільгосптоваровиробників.

Функціонуюча маркетингова інфраструктура ринку хімічних продуктів включає біржову, крупнооптову, дрібнооптову та роздрібну торгівлю, закупівлю засобів хімізації за прямими зв'язками з хімічними заводами, придбання їх через мережу обслуговуючих та постачальницько-збутових кооперативів, а також у системі “Укрзооветпромстач” та через інші структури. Для агропромислового виробництва важливе значення має раціональне поєднання ланок в системі випуску і збуту препаратів.

Економічно найбільш доцільним для аграрних споживачів є придбання препаратів за каналом нульового рівня, що зовсім виключає будь-які торгові націнки (рис. 3.).

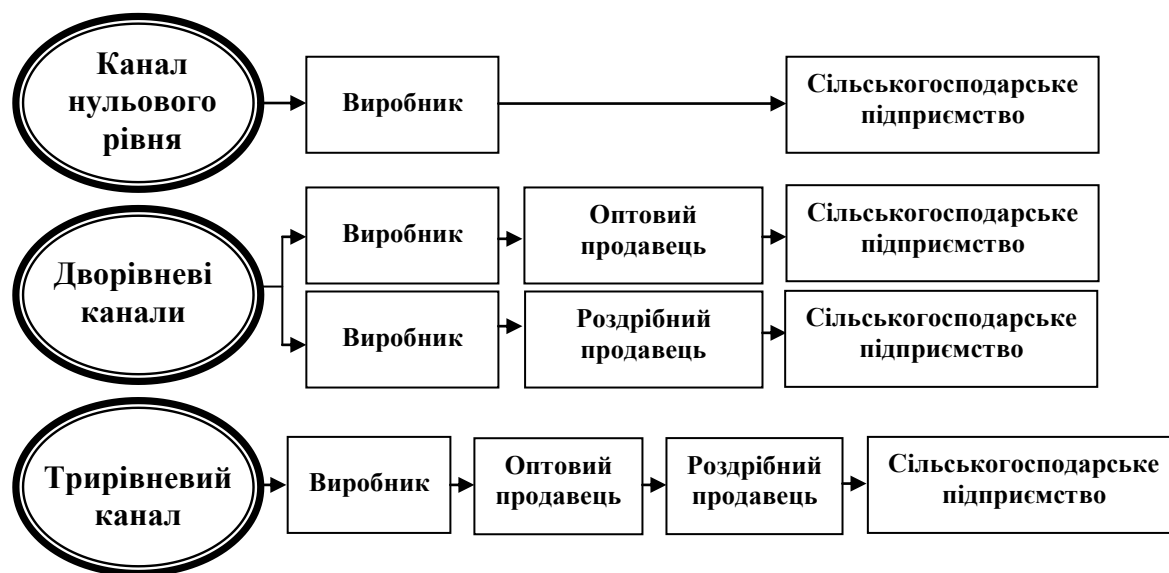


Рис. 3. Варіанти каналів збуту різних хімпрепаратів сільськогосподарським підприємствам

Тим часом користування дворівневим каналом зумовить подорожчання препаратів на 15-17 і більше відсотків, а при трирівневій системі постачання величина торгової націнки буде істотно ще вищою, що відповідно зменшить рівень передбачуваного ефекту.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі викладено теоретичні положення та практичні пропозиції щодо підвищення економічної ефективності застосування засобів хімізації у сільськогосподарських підприємствах, розроблено методичні підходи щодо розвитку внутрішнього ринку хімічних засобів у напрямі удосконалення прямих зв'язків між сільськогосподарськими підприємствами і виробниками хімічних препаратів та посилення ролі обслуговуючих кооперативів.

1. Хімізація є невід'ємною складовою науково-технічного прогресу, на основі якої відкриваються широкі перспективи для ефективного використання продуктивного потенціалу галузей сільськогосподарських підприємств. Економічна ефективність використання засобів хімізації виражається співвідношенням кінцевого результату–ефекту до використаних хімічних ресурсів. Підвищення її рівня досягається на основі оптимізації і економічного обґрунтування кращих варіантів системи хімізації. Критерієм економічної ефективності хімізації сільськогосподарських підприємств є максимум прибутку.

2. Встановлено, що зменшення обсягів використання засобів хімізації в аграрному секторі і пов'язане з цим зниження обсягів виробництва продукції значною мірою зумовлено недосконалим механізмом ціноутворення, при якому ціни на хімічну продукцію зростають вищими темпами, ніж ціни на аграрну продукцію. Щоб досягти цінової збалансованості, варто сприяти як поступовому підвищенню цін на аграрну продукцію, так і здешевленню виробництва добрив з застосуванням дотацій на агрохімікати.

3. Актуальними стають завдання щодо поліпшення асортименту хімічних засобів, нарощування випуску кормових добавок, складних, змішаних, концентрованих і комплексних мінеральних добрив, удосконалення технологій їх застосування на основі досягнень науки і техніки з використанням ефективних засобів механізації. Для успішного вирішення цих завдань визначена необхідність врахування характерних особливостей взаємозв'язку між процесами виробництва хімічних засобів і їх використанням при спільній орієнтації науки, сільського господарства і хімічної промисловості на кінцеві результати діяльності.

4. Визначено, що у системі агротехнічних заходів, спрямованих на підвищення продуктивності сільськогосподарських культур і родючості ґрунтів, провідна роль належить раціональному поєднанню використання органічних і мінеральних добрив та ефективним способам обробки ґрунту. Виявлено пряма залежність між збалансованим за поживними речовинами внесенням добрив і урожайністю сільськогосподарських культур. Оптимальні умови мінерального живлення рослин створюються при врахуванні запасів поживних речовин в ґрунті, нормативної потреби в них рослини і дробного внесення добрив в найсприятливіші для культур періоди,

що забезпечує найвищу продуктивність сільськогосподарських культур та окупність одиниці діючої речовини добрив.

5. Використання засобів хімізації в тваринництві і птахівництві сприяє підтриманню здоров'я худоби і птиці та забезпечує зростання їх продуктивності. Рівень максимальної ефективності застосування хімічних добавок в кормозабезпеченні сільськогосподарських тварин досягається при забезпеченні повноцінної збалансованості раціонів за основними поживними елементами.

6. Для підвищення ефективності хімічного сервісу запропоновано створення інтегрованої структури ТОВ „Регіональний агрохімічний центр”, основними учасниками якого є сільськогосподарські товаровиробники, підприємства системи “Сільгоспхімії” та „Зооветпостач”, а також відповідні комерційні структури, спільна діяльність яких спрямована на виконання обслуговуючої, торговельної, інформаційної та консультативної функцій, вирішення питань ціноутворення, виконання робіт і послуг з кредитування, матеріально-технічного забезпечення та інших завдань, пов'язаних із забезпеченням вискоелективного використання засобів хімізації.

7. Доведено, що комплексна хімізація сільськогосподарських підприємств може відігравати позитивну роль лише за умови об'єктивного прогнозування потреби засобів хімізації на близьку і віддалену перспективу. Запропоновано методичку обґрунтування обсягів хімічних засобів для потреб виробництва на основі комплексного врахування масштабів розвитку сільськогосподарських підприємств, галузевих структурних змін та нормативної практики їх застосування у сільськогосподарському виробництві.

8. Доведено необхідність розвивати у сфері хімічного обслуговування сільського господарства конкурентне середовище за рахунок збільшення кількості дилерів-посередників між виробниками засобів хімізації і їх споживачами, малих бізнесових структур, фірм і контор, які спеціалізуються на забезпеченні сільськогосподарських підприємств хімічними і ветеринарними препаратами, спеціалізованих магазинів роздрібною торгівлі, автолавок для доставки хімічної продукції у сільські населені пункти, які в сукупності відіграють роль товаропровідної мережі, підвищують якість наданих послуг при одночасному зниженні їх вартості.

9. Обґрунтовано, що основним напрямом руху хімічної продукції до сільськогосподарських підприємств є крупнооптова торгівля з одночасним використанням прямих зв'язків між споживачами та хімічними заводами. Обґрунтовано пропозиції щодо розвитку регульованого ринку хімічних засобів за рахунок збільшення власних спеціалізованих обслуговуючих кооперативів з одночасним посиленням їх ролі і відповідальності за повноцінне забезпечення сільськогосподарських підприємств засобами хімізації і якісне їх обслуговування на основі використання прямих зв'язків з

виробниками хімпрепаратів, стимулювання їх діяльності за результатами здешевлення придбання і підвищення рівня їх окупності.

10. Визнано об'єктивною необхідністю забезпечення цінових пропорцій обміну між хімічною промисловістю і сільським господарством для досягнення прибуткового виробництва у цих взаємопов'язаних галузях. Це створює для промислових підприємств надійний внутрішній ринок збуту продукції, а для сільськогосподарських формувань сприятливі умови для здійснення послідовної інтенсифікації виробництва. Обґрунтовано доцільність застосування в перехідний період до ринкових відносин дотаційного механізму державного регулювання ринку вітчизняних засобів хімізації для сільськогосподарських підприємств внаслідок обмеженого їх внутрішнього збуту, високого рівня і цін та низької платоспроможності споживачів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Шмигель О. Є. Удосконалення міжгалузевих відносин як передумова підвищення ефективності тваринництва // Агроінком. – 2003. – № 9-10. – С. 42-45.

2. Шмигель О. Є. До проблеми вдосконалення методики оцінки ефективності хімізації кормів // Науковий вісник Національного аграрного університету. Збірник наукових праць. Вип. 79 / Редкол.: Д. О. Мельничук (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр НАУ, 2004. – С. 295-303.

3. Шмигель О. Є. Методика економічного обґрунтування господарських потреб тваринництва України в засобах хімізації // Агроінком. – 2006. – № 5-6 – С. 83-87.

4. Шмигель О. Є. Розвиток ефективної системи хімічного сервісу в аграрному виробництві // Інноваційна економіка. – 2007. – № 2(4). – С. 110-116.

5. Шмигель О. Є. Організаційно-економічні засади підвищення хімічного сервісу сільського господарства // Інноваційна економіка. – 2007. – № 2(5). – С. 197- 203.

В інших виданнях

6. Вещицкий В. А., Шатько А. В., Шмигель О. Е. Эколого-экономические аспекты эффективности и перспективы использования новых агрохимикатов в агроэкосистемах Украины // Новые элементы биорегуляции для устойчивого развития в агроэкосистемах / Под ред. академика НАН Украины В.П. Кухаря. Гл. 4. – К.: Наук. думка, 2004. – С. 267-320. (Автором проаналізовано фактори і ефективність вуглеамонійних солей у кормовиробництві).

7. Шатько О. В., Шмигель О. Є. Забезпеченість засобами хімізації кормової бази тваринництва // Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник (випуск 6). / За ред. П. Т. Саблука та ін. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – С. 205-207. (Автором проаналізовано рівень збалансованості цін на продукцію сільського господарства та мінеральні добрива).

8. Шмигель О. Є. До проблеми економічної ефективності хімізації кормової бази тваринництва // Наукові записки за матеріалами наук.-практ. конф. «Сучасні проблеми соціально-економічного розвитку економіки України: досягнення та перспективи. Вип. 4. / Під заг. ред. канд. юрид. наук В. І. Вольного. – Чортків, 2004. – С. 173-177.

9. Шмигель О. Є. Ефективність використання засобів хімізації в тваринництві та птахівництві // Тези Всеукраїнської наук.-практ. конф. «Теоретико-методологічні та практичні аспекти розвитку економіки України». – Чортків, 2006. – С. 345-348.

АНОТАЦІЯ

Шмигель О. Є. Економічна ефективність застосування засобів хімізації у сільськогосподарських підприємствах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук із спеціальності 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (економіка сільського господарства і АПК). – Державний агроекологічний університет Міністерства аграрної політики України, м. Житомир, 2008.

В дисертації досліджено теоретичні і методичні положення, розроблено наукові та практичні рекомендації щодо підвищення економічної ефективності використання засобів хімізації у сільськогосподарських підприємствах. Виявлено характерні особливості взаємозв'язку між процесами виробництва засобів хімізації та їх використанням у сільськогосподарських підприємствах, які полягають у формуванні агрозоохімічних посередницьких структур ринкового типу з надання аграрним товаровиробникам виробничих послуг у сфері хімізації сільськогосподарського виробництва, агрохімічного моніторингу, визначення хімічного складу кормів та ефективності застосування засобів хімізації, розробці системи і планів застосування добрив.

У роботі розроблено інтегровану структуру ТОВ „Регіональний агрозоохімічний центр“, удосконалено методичні підходи стосовно оцінки економічної ефективності хімізації, обґрунтовано пропозиції щодо розвитку внутрішнього ринку хімічних засобів.

Ключові слова: хімізація, ефективність хімізації, сільськогосподарські підприємства, агрозоохімічний сервіс, ринок засобів хімізації, організаційна структура регіонального агрозоохімічного центру.

АННОТАЦИЯ

Шмигель О. Е. Экономическая эффективность применения средств химизации в сельскохозяйственных предприятиях. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 – Государственный агроэкологический университет, г. Житомир, 2008.

В диссертации исследованы теоретические и методические положения, разработаны научные и практические рекомендации относительно повышения экономической эффективности использования средств химизации в сельскохозяйственных предприятиях. Выявлены характерные особенности взаимосвязи между процессами производства средств химизации и их использованием в сельскохозяйственных предприятиях, которые заключаются в формировании агрохимических посреднических структур рыночного типа из предоставления аграрным товаропроизводителям производственных услуг в сфере химизации сельскохозяйственного производства, агрохимического мониторинга, определения химического состава кормов и эффективности применения средств химизации, разработке системы и планов применения удобрений.

Установлено, что в системе агротехнических мероприятий, направленных на повышение урожайности сельскохозяйственных культур и плодородия почв, главная роль принадлежит рациональному сочетанию использования органических и минеральных удобрений а также эффективным приемам обработки почвы. Определена прямая зависимость между сбалансированным по питательным веществам внесением удобрений и урожайностью сельскохозяйственных культур.

Использование средств химизации в животноводстве и птицеводстве способствует поддержанию здоровья скота и птиц а также обеспечивает повышение их продуктивности. Уровень максимальной эффективности применения химических добавок в кормообеспечении сельскохозяйственных животных достигается при обеспечении полноценной сбалансированности рационов по основным питательным элементам.

Установлено, что перспективным мероприятием удешевления средств химизации является активизация деятельности сельских снабженческо-сбытовых и обслуживающих кооперативов. Специализированные кооперативы снижают стоимость агрохимических услуг до 40 %.

Выявлено, что снижение объемов использования средств химизации в аграрном секторе и увязанное с этим снижение объемов производства продукции в значительной мере обусловлено несовершенным механизмом ценообразования, при котором цены на химическую продукцию возрастают высшими темпами, чем цены на аграрную продукцию. Для достижения ценовой сбалансированности необходимо обеспечивать постепенное повышение цен на аграрную продукцию и одновременно удешевлять

производство удобрений с использованием дотаций на химическую продукцию.

Разработанная интегрированная структура ООО „Региональный агрозоохимический центр“, основными участниками которого станут сельскохозяйственные товаропроизводители, предприятия системы "Сельхозхимии" и „Зооветснаб“, соответствующие коммерческие структуры, деятельность которых должна обеспечивать выполнение обслуживающих, торговой, информационных и консультативных функций, решает вопрос ценообразования на выполняемые работы и услуги, кредитования, налогообложения, материально-технического обеспечения.

Усовершенствованы методические подходы относительно оценки экономической эффективности химизации, что базируются на комплексном подходе, учитывают лучшие варианты системы химизации, выражаются соотношением конечного эффекта к использованным производственным ресурсам, критерием которой является минимизация расходов или максимизация прибыли, а также методику прогнозирования потребности средств химизации на близкую и отдаленную перспективу с комплексным учетом масштабов развития сельскохозяйственных предприятий в целом и структурных изменений в его отраслях в частности.

Обоснованы направления маркетинговых исследований в области применения химического сервиса в сельскохозяйственных предприятиях. Разработанная матричная ориентация организационной структуры маркетинга в обеспечении средствами химизации сельскохозяйственных предприятий в региональном АПК.

Изложена система сбыта химических продуктов на внутреннем рынке, включающая биржевую, крупнооптовую, мелкооптовую и розничную торговлю, закупку средств химизации за прямыми связями с химическими заводами, приобретение их через сеть обслуживающих и снабженческо-сбытовых кооперативов, а также через «Укрзооветснаб» и другие структуры.

Обоснованы предложения относительно развития внутреннего рынка химических средств, усовершенствования прямых связей между агроформированиями и производителями препаратов, усиления роли обслуживающих кооперативов в удешевлении их приобретения. Дана оценка экономической значимости исследуемых химических средств за натуральными и стоимостными показателями потерь хозяйственной выгоды в растениеводстве, кормопроизводстве, животноводстве и птицеводстве.

Ключевые слова: химизация, эффективность химизации, сельскохозяйственные предприятия, агрозоохимический сервис, рынок средств химизации, организационная структура регионального агрозоохимического центра.

SUMMARY

Shmygel O. Ye. The Economic Efficiency of Applying Chemicalization Means at Farm Enterprises. – Manuscript.

Thesis for a Candidate degree in Economics in Speciality 08.00.04 – Economics and Enterprise Management (Economics of Agriculture and the AIS).- The State Agricultural University of the Ministry of Agrarian Policy of Ukraine, Zhytomyr, 2008.

The thesis investigates the theoretical and practical principles, develops scientific and practical recommendations aimed at increasing the economic efficiency of applying chemicalization means at farm enterprises. The paper also reveals the characteristic features of production of chemicalization means and their application at farm enterprises, The above peculiarities lie in the formation of market type agrozoochemical intermediary formations which render agricultural producers production services in the sphere of agricultural production chemicalization, agrochemical monitoring. The determination of feeds chemical composition, the efficiency of applying chemicalization means as well as in developing the system and plans of fertilizer application.

An integrated structure of Regional agrozoochemical centre limited liability company is developed, methodological approaches to assessing the economic efficiency of chemicalization are improved, the suggestions related to the development of chemical means domestic market are substantiated.

Key words: chemicalization, efficiency of chemicalization, farm enterprises, agrozoochemical servicing, chemicalization means market, organizational structure of regional agrozoochemical centre.